

23. LEKCE

MUDROSLOVÍ V IZRAELI

Zkušenost exilu zbavila všechny jakékoliv naděje na obnovení království v Izraeli. Stejně tak i prorocké předpovědi, přestože ohlašovaly příchod Mesiáše královského původu, věnovaly více pozornosti především rekonstrukci chrámu a obnově náboženského života než politické obrodě, která se stávala již téměř nemožnou pod nadvládou Perské říše.

Zerubábel, podporován Ageem a Zachariášem, se jen dočasně stal ztělesněním víry vystěhovalců v obnovu izraelského království. **Na základě zkušenosti z vyhnanství se pozvolna upouštělo od požadavku, aby Hebrejové povinně sídlili v izraelské zemi na důkaz své věrnosti. V důsledku toho už není Jeruzalém pro jednotlivce nezbytností, neboť každý může Boha uctívat i daleko od země otců. Nastane tak rozkol mezi zemí-chrámem-dynastií a vírou-kultem Jhwh. Dojde k procesu „oduševnění“ náboženství za společné podpory proroků Jeremjáše a Ezechiela. Tento proces nevyhnutelně vede k většímu soustředění pozornosti na jedince než na masu lidu.** Izrael je lidem vyvoleným, ale také lidem tvořeným „vyvolenými“ jedinci pod kněžským vedením. Právě oni převzali v době neexistence království funkci vůdců. Stávají se vykladači zákona a z nich se následně rodí zákoníci. Vznikají školy zákona se stále větší laickou návštěvností.

Právě v tomto období dostává svou definitivní podobu Pentateuch a stává se základem veškerého židovského života. Kromě těchto knih zákona se začínají sestavovat knihy podávající vysvětlení a poskytující komentář k Pentateuchu.

Upevní se tak postavení pravého Mojžíšova zákona, jehož zjevil Bůh.

V této době „oduševňování“ a v ovzduší „zniterňování“ náboženství se rozvíjí v Izraeli mudroslovná literatura.

Mudroslovná tradice, z níž se posléze vyvíjí veškerá mudroslovná literatura, spočívá v podstatě v zamýšlení se nad nejožehavějšími tématy života. V problematice života je hledán skutečný smysl, z něhož lze odvodit praktické indikace. Jde vlastně o zachycení moudrosti celého národa.

Tato tradice byla v Izraeli vždy zastoupena a literatura rozšířena po celém Středním východu ještě dříve, než Izrael vstoupil do Zaslíbené země. **Pro Izrael je typický historický a prorocký literární žánr, zatímco žánr mudroslovný byl „importován“, neboť se běžně vyskytoval u ostatních národů. Ale i tady Izrael dokáže překonat sousední pronárody pronikavostí svých úvah prostoupených zjevením.**

V období království se prosazovali proroci, kdežto nyní se mohutně rozvíjí mudroslovná reflexe a začíná se literárně zpracovávat.

Předmětem této literatury se stala moudrost v širokém slova smyslu. Musí být charakteristickou vlastností králů a následně úředníků a zákoníků, aby dobře vládli a uplatňovali spravedlnost. Jde o praktickou moudrost utvářející čestné jednání.

Lidová moudrost je zachycena v krátkých větách či příslovích, jejichž kořenem je společná zkušenost a postřehy z běžného života.

Tato moudrost, mnohdy laická a nenáboženská, která byla každodenní součástí dvorského života v Orientu, pronikla i na královský dvůr v Jeruzalémě už za vlády krále Šalomouna, kdy došlo k rozvoji celé státní správy.

Typické pro mudroslovnou literaturu Izraele je setkání s náboženstvím Jhwh. Jelikož je moudrost dobrá a užitečná, vyžaduje studium a aplikování v praxi, přísluší proto pouze Bohu a jen on ji může darovat tomu, koho si zvolí.

V Izraeli se tak stává moudrostí náboženskou, cestou, po níž kráčí každý člověk, aby prožíval naplnění života ve všech jeho dimenzích v souladu se Zákonem, věrně ho dodržoval, a tím se stal opravdu bohabojným člověkem.

Moudrost je vlastností typickou pro Boha, a **uvádí se tudíž ve vztahu k zákonu, jehož Bůh dal lidu, aby se mu stal pramenem štěstí, blahobytu a prosperity.** Proto se moudrost v Izraeli stane zamýšlením nad zákonem a dějinami. Zákon se stává cestou vedoucí k moudrosti, jejímž počátkem je bázeň před Hospodinem (Sír 1,9-18), bázeň Boží považovaná za postoj důvěry a úcty k Bohu, který je nekonečně dobrý.

Následně si mudroslovná literatura v Izraeli zachová formy společné všem ostatním národům, ale s naprosto rozdílným obsahem – náboženským.

Tato moudrost byla inspirována Bohem, který člověka vedl v jeho složitém myšlení. **V této literatuře nenacházíme pouze „lidské“ reflexe, ale i mnoho rozhodujících odpovědí na některé, ještě nevyřešené otázky z předchozí biblické literatury, jako**

např. život věčný, problém štěstí a bolesti v pozemském životě, konečná odplata, které definitivně doplní až Nový zákon.

Bude to právě **problém odměny, jímž se budou zabývat obzvláště biblické mudroslovné knihy**, totiž jak Bůh člověka odměňuje či trestá.

Podle jisté mentality, jež vše přisuzuje přímo Bohu, Boží spravedlnost vyvolává pohoršení. Utrpení bylo dáváno do souvislosti s trestem za vinu, tudíž ten, kdo trpí, není spravedlivý. **Ale jak uvažovat o spravedlivém, který prochází utrpením, a bezbožníkovi, jenž si užívá všech radostí života?** Až s Ježíšem se nám dostane definitivní odpovědi. Tato problematika nového pohledu na odměnu se vyskytovala právě v tu dobu a bylo nutné ji řešit. **Vzhledem k tomu, že Bůh je spravedlivý, nemůže přece dopustit, aby poctivý člověk trpěl zbytečně. Božská spravedlnost se stává stěžejním tématem, jež se projednává.**

V knihách Přísloví, Sírachovec a Žalmy nacházíme tradiční odpověď: bezbožník má úspěch pouze dočasný a pak bude ztrestán. Spravedlivý musí jen čekat a spolehnout se na Boží spravedlnost.

Toto vysvětlení se dále rozvádí v knihách Jób a Kazatel. Tvrdí se zde, že spravedlivý netrpí za vlastní viny, ale utrpení je zkouškou, kterou Bůh dopouští, aby prověřil jeho víru. Zde je problém předkládán realisticky a naléhavě. Nicméně spravedlivý je nakonec povýšen a odškodněn.

V obou případech nedojde k nadpozemské odměně, ale vždy se setrvá v dimenzi pozemské, dočasné. Teprve díky povstání Makabejských, kteří bojovali za zachování víry, se přistoupí k následujícímu kroku – odměna po smrti. Jde o pasáž zjevení, které nalezne pravé a totální naplnění v Ježíši.

Knihy moudrosti pak nabídne syntézu obou odpovědí.

Ve všech těchto knihách tedy zaznamenáváme cestu postupného zjevování pravd, které byly získány na základě vnuknutí, jež Bůh lidské mysli udělil, je to jeden z prvních darů člověku. Jde o pravdu, která se rozvíjí jako květina, aniž by popírala to, co předcházelo, a přivádí vše k naplnění.

Mudroslovné knihy

V Písmu se nacházejí mudroslovné knihy jako projev zjevené mudroslovné literatury. Jsou to knihy Přísloví, Jób, Kazatel, Sírachovec, Kniha moudrosti, k nimž přistupují Píseň písní a kniha Žalmů.

Mají básnický charakter, jejich text se nese v lyrickém tónu.

Napsány jsou z velké části formou poezie vyjádřené paralelními myšlenkami, tzn. buď se jinými slovy opakuje to, co bylo řečeno již dříve, či se vyjadřuje popření, nebo doplňuje hlavní myšlenka.

Tyto knihy nebyly určeny k souvislé četbě, nýbrž k četbě po krátkých úryvcích, k meditaci a následnému uvedení do praxe.

V této lekci se budeme zabývat také knihou Báruk, pozdějším spisem mudroslovné povahy, zabývající se dějinami Izraele.

Přísloví

Tato kniha je **sbírkou krátkých výroků týkajících se morálních norem a pravidel chování, jež berou na vědomí skutečnost jako takovou, aniž by ji posuzovaly.**

Knihy na začátku cituje krále Šalomouna coby autora a poukazuje na cíl spisu – dobrat se moudrosti a kázně, aby byli lidé prostého ducha obdařeni chytrostí a mladí poznáním a důvtipem (1,1-4).

Knihu tvoří několik sbírek přísloví. První část (kap. 1-9) se připisuje tomu, kdo tyto sbírky shromáždil a publikoval. Prvních devět kapitol je předmluvou ke všem mudroslovným knihám a nikoli pouze ke knize Přísloví. Kromě některých bloků obsahujících přísloví v pravém smyslu slova, tyto kapitoly zahrnují výzvu k hledání pravé moudrosti. **Moudrost sama se považuje za nejdrahocennější věc, již člověk může vlastnit, neboť je Božím darem, a ten, kdo je jí obdařen, přichází k Bohu, a tudíž dosahuje štěstí. V 8. kapitole je moudrost prezentována jako božská skutečnost existující mimo samotného Boha, jejímž prostřednictvím Bůh stvořil a uspořádal vesmír a hodlá dát řád životu člověka, jediného tvora schopného ji využít ve vlastním životě. Kdo se tedy řídí moudrostí, kráčí po cestách života, zatímco ten, kdo ji odmítá, jde po cestě vedoucí k smrti.**

Další dvě sbírky (jedna v kapitolách 10,1-22,16 a druhá v kapitolách 25-29) se připisují Šalomounovi. To neznamená, že Šalomoun je jejich autorem, ale že s nej-

větší pravděpodobností velká část pochází z období jeho kralování, nebo je sepsali mudrci na jeho dvoře.

Příslloví obsažená v kapitolách 22,17-24 naopak patří jiným autorům.

Závěr knihy popisuje (31,10-31) dokonalou ženu v domě. Ta má být pilířem domácího krbu, oporou celé rodině.

Příslloví obsažená v knize pojednávají bez jakéhokoliv uspořádání o rozličných individuálních, rodinných a společenských ctnostech, zatímco neřesti jsou odsuzovány živými a pitoreskními větami a obrazy.

Rozumný člověk žije podle ctností, bezbožník je naopak zotročen neřestmi. Nade všemi však bdí **Bůh, který každému dává to, co si zaslouží.**

Nicméně tato odměna v knize Příslloví se vždy uskutečňuje v rámci pozemského života.

To je ten čas, v němž ještě nebylo zjeveno tajemství budoucího života. Proto naděje Izraele byly soustavně vkládány do přítomnosti – **odměna měla být přijata v době pozemského života a spravedlivý byl odměněn dlouhým životem ve zdraví, blahobytu, plodnosti, byl zahrnut hojnými sklizněmi, úctou sousedů a vítězil nad nepřáti.**

To náleželo všem, kdož se řídili zákonem a nejednali jako pošetilci. Zmiňované přesvědčení má svůj základ v samotném Bohu, který žehná věrným a zlořečí bezbožníkům. Chápání základního principu odměny v rámci pozemských podmínek nebylo mylné, ale také ne dokonalé. Existuje také rozměr nadpozemský, jenž se začíná zjevovat nyní, ale naplnění dojde s Ježíšem.

Jób

Knih Jób vznikla pravděpodobně v 5. stol. př. Kr. a vypráví dramatický příběh nevinného člověka, který zoufale a úzkostlivě hledá důvody svého utrpení.

Knih vychází z předpokladu, že štěstí a blahobyt v tomto životě jsou znamením Božího požehnání a odměnou za poctivost, k čemuž se přiklání i kniha Příslloví. Avšak **Jób, muž spravedlivý a zbožný, prožívá utrpení jako hříšník. Drama znásobují Jobovi přátelé, kteří se ho snaží přesvědčit o odůvodněnosti zažitého tvrzení o odměně. Jób však hledá jiné vysvětlení, přičemž klade důraz na důvěru v Boha a božskou moudrost. Je to nová teorie, podle níž pozemské utrpení může být jen zkouškou, již Bůh dopustil, ale od níž je nakonec člověk spravedlivý osvobozen a následně odměněn.**

Jde o důležitou knihu, protože předkládá nové pojetí odměny, které překračuje pozemskou dimenzi. **Nosnou myšlenkou se tedy stává důvěra v Boha, neboť jen on všechno zná.**

Knih ve svém počátku představuje Jóba, bohatého, šťastného a spravedlivého člověka, který nenáleží k hebrejskému lidu a je nevysvětlitelným způsobem zasažen smrtí svých dětí, ztrátou majetku a zdraví. Manželka mu začne vyčítat jeho náboženské přesvědčení a podněcuje v něm touhu po smrti a štvě ho proti Bohu. Jóbovou reakcí bude hrdinské a trpělivé přijetí vlastního údělu bez všeho vzdoru.

Autor vychází z této trpělivosti, aby dokázal neadekvátnost tradiční teorie o odměně.

V prvních dvou kapitolách se tedy nastoluje otázka odměny. Nezajímá jenom Jóba, ale jde o záležitost týkající se božského světa. Dáblu je dovoleno, aby všemožně pokoušel Jóba, Božího služebníka, a vyzkoušel jeho věrnost Bohu. Jde o výzvu k souboji mezi Bohem a ďáblem, jež zůstane Jóbovi utajena.

Autor ví, že existují důvody, které jsou nám skryté, kvůli nimž nevinný trpí a které zná pouze Bůh, i když ani toto neřeší problém, který Jób nastínil.

Zbytek knihy se řídí schématem dlouhého dialogu Jóba a jeho tři přátelé Elífaze, Bildada a Sófara. Ti se snaží Jóba přesvědčit o tom, že příčinou jeho situace, bolesti a nářků je jistě nějaká vina. Jób nemůže být nevinný. **Oni sami reprezentují zastánce klasické teorie, na niž Jób silně zareaguje, nakonec podporován samotným Bohem.**

Jóbovi přátelé se každý z nich postupně celkem třikrát ujmou slova a Jób jim vždy přesně odpoví. Máme tak tři skupiny promluv:

1. kap. 4-14

2. kap. 15-21

3. kap. 22-27

Po vsuvce, kterou tvoří 28. kapitola a v níž se vyvyšuje božská moudrost (pro člověka nepochopitelná), a po opětovném Jóbově citovém výlevu, kdy si připomíná šťastnou minulost a potvrzuje svoji nevinnost (kap. 29-31), nastupuje na scénu nová postava – Elífú. Ten se snaží objasnit důvody, kvůli nimž Bůh Jóba potrestal (32-37).

Můžeme shrnout motivace Jóbových přátel: Jestliže Jób trpí, tak jen proto, že ho Bůh trestá za nějakou vinu. Podle nich Bůh skutečně nemůže nechat trpět nevinného; po hříchu následuje trest; každý člověk nese svůj podíl viny; trest slouží k nápravě člověka, a tudíž ke kajícímu, znovu přináší prosperitu, totiž Boží požehnání. Jóbovi přátelé se k podepření tohoto přesvědčení dovolávají zkušenosti, tradice a pojmu božská spravedlnost.

Proti všem těmto důvodům Jób staví své přesvědčení, že se před Bohem ničeho špatného nedopustil. Jób je nevinny a trpí. Jde o lidské utrpení, proti němuž se Jób občas bouří a proklíná den, kdy se narodil, spílá svému utrápenému životu. **Navzdory svému nároku Jób dokáže vyjádřit svoji nezlomnou víru v Boha (19,25-27). Má naději, že ho chrání sám Bůh,** a čeká, až zázračně zakročí, aby se mohl vrátit po smrti na zemi, aby spatřil Boží spravedlnost. Je to předmluva k výslovnému zjevení vzkříšení těla. Právě důvěra v Boha dodává Jóbově nevinnosti lesku ve srovnání s obviněními jeho přátel.

V kapitolách 38-41 Bůh zasahuje do rozhovoru a připomíná Jóbovi svou moudrost, díky níž všechno stvořil. Jób nemá právo Boha obviňovat, a proto před ním zavírá ústa (40,3-5), sklání hlavu a odevzdává se Boží moudrosti a dobrotě, čímž dává najevo své vyznání víry. Rozmluvu vystřídá projev důvěry, na který Bůh odpovídá tím, že Jóbovi navrací dvojnásobek toho, co vlastnil před zkouškou.

Nakonec se situace změní a oni tři Jóbovi přátelé, kteří se snažili hájit Boha před Jóbovými žalobami, se projeví jako pošetilci. Bůh se na ně rozhněvá a oni se musejí dovolávat Jóbovy přimluvy, aby tak dosáhli Boží přízně.

Nicméně prožité drama zůstane Jóbovi záhadou, neboť mu Bůh důvod jeho utrpení nezjeví. Není zapotřebí pochopit, ale je nutné se spolehnout na Boží moudrost, jež zůstává pro člověka tím pravým štěstím (42,1-6).

Kazatel

Kniha Kazatel byla sestavena s největší pravděpodobností ve 3. stol. př. Kr. a je přisuzována králi Šalomounovi.

Šalomoun byl považován za otce židovské moudrosti, přisuzují se mu všechny mudroslovné výroky. S Šalomounovým jménem byly publikovány knihy sepsané několik století po jeho smrti.

Kniha začíná citováním Šalomouna jako autora: „Slova Kazatele, syna Davidova, krále v Jeruzalémě.“ (1,1)

Qohelet (přeloženo Kazatel), hebrejské jméno, či Ecclesiastes (řecký překlad) znamená hlavní řečník (orátor) či zpěvák.

Autor předkládá rozmanitá zamyšlení nad životními zkušenostmi bez přesně daného uspořádání či směrodatného argumentu.

Hlavní myšlenkou je marnost všech lidských věcí, jejich pomíjivost, a tedy nemožnost poskytnout člověku uspokojení.

K tomuto motivu se kniha stále vrací.

Závěrem dochází k syntéze různých úvah – důležité je zachovávat bázeň před Bohem a dodržovat přikázání, protože to je pro člověka vším (12,13-14).

Kazatel stejně jako Jób popírá platnost tradiční myšlenky o odměně a dochází k následnému poznání – pozemské statky, zdraví a dlouhý život nejsou pravým štěstím člověka a spolehlivým důkazem Boží přízně.

Kazatel se mohl v hojnosti těšit z každého dobra, avšak jeho duše nenalezla štěstí, naopak tyto pozemské radosti v něm vyvolaly vnitřní prázdnotu, nejsou pravou radostí, neboť je může vlastnit ten, kdo se neřídí Božími přikázáními.

Kazatelova problematika není však vykládána s nijak velkou jistotou, má spíše formu otázek. Ani on sám nedochází k žádnému určitému závěru. Proto radí udržovat si zdravou životní rovnováhu, jež nabývá konkrétní podoby v radosti ze všeho dobrého, čehož lze dosáhnout, aniž by si člověk zoufal na nevyhnutelné zlo, které může nastat.

Celá Kazatelova reflexe je podpořena důvěrou v Boha, jenž vše vidí a učiní spravedlnosti zadost nastolením spravedlnosti – udělí každému zaslouženou odměnu či trest. Proto o něm nemůžeme říci, že je pesimista. Existuje určitě nějaké vysvětlení, které však Kazatel nezná, ale nezná ani příčinu toho, co se děje pod sluncem, tudíž není schopen podat vyčerpávající odpověď. Pouze Bůh všechno zná, proto má všechno jistě svůj smysl. Bázeň Boží a víra jsou Kazateli oporou a zůstávají tím posledním a jediným vysvětlením. A je to právě víra, jež je podrobována těžké zkoušce.

V těchto zamyšleních můžeme najít některé základní moudrosti národa Izraele:

1. Lidská mysl není schopna vyřešit podstatu lidského života a božské spravedlnosti.
2. Vztah k hmotným statkům musí být střízlivý a nezaujatý, protože nepřináší pravé štěstí.
3. Boží odměna nesmí být slučována pouze s hmotným majetkem a chudí nežijí v zapomnění.

Kniha Kazatel je krokem kupředu ve zjevení, jímž Bůh vychovává a vede lid k přesvědčení, že pravé štěstí člověka přesahuje hranice pozemského života. Pozemský život je jen pomíjivou etapou.

Tato ponaučení zpochybňují klasickou ideu o štěstí, stále ještě zakotvenou a uzavřenou v „pozemském materiálu“, ale přenechávají místo následným odpovědím a připravují lid na přijetí plnosti zjevení, které nastane s Ježíšem.

Sírachovec

Sírachovec je mudroslovnou knihou napsanou v hebrejštině kolem roku 180 př. Kr. Její řecký překlad, provedený vnukem samotného autora, se k nám dostal v roce 132 př. Kr.

Nepatří do židovského kánonu, na nějž navázaly reformované církve.

V poslední době byly nalezeny fragmenty textu Sírachovce v hebrejštině, tudíž z archeologického hlediska tento objev potvrzuje, že církev přijala do biblického kánonu knihu Sírachovcovu. Knihu skutečně z židovského kánonu vyloučili, neboť byl zastáván názor, že původní text nevznikl v hebrejštině.

Název knihy je odvozen od jména autora – Jéšua, syn Síracha (50,27). Knize se také říká Ecclesiasticus, neboť církev ji používala ke vzdělávání katechumenů. Je skutečně velice vhodná díky svému mudroslovně-morálnímu obsahu k aplikaci v nejrozličnějších situacích a na jakoukoliv skupinu osob.

Autor píše v době, kdy se země Izraele ocitla pod nadvládou Seleukovců, panovníků Sýrie, kteří se za každou cenu snažili přimět Židy k pohanství a helénské kultuře. Proto chce **Sírachovec, znalý pohanského světa, přivést své soukmenovce k pravé moudrosti. Jedině Izraeli Hospodin zjevil zákon, jedinou cestu ke štěstí. Nebylo tedy vůbec zapotřebí vyhledávat jinou moudrost, ale jen prohloubit tu, kterou už vlastnil.**

Kniha Sírachovec se tak stává hebrejským svědomím, jež lid povolává k pravému náboženství a vybízí ho, aby nehledal moudrost v řecké kultuře. Proto se tedy v knize velmi naléhavě zdůrazňuje **ztotožnění moudrosti s mojžišským zákonem.**

Sírachovec **je sbírkou různých úvah, které nemají jednotné uspořádání.** Vychází z autorovy zkušenosti a jeho studia zákona, jemuž obětoval svůj život. Proto touží po tom, aby se moudrost, jíž dosáhl, stala dědictvím ostatních (24,28-32).

V kapitolách 44-50 důrazně vyzývá všechny, aby se navrátili k zákonu. Rovněž se v těchto kapitolách objevují některé postavy z posvátných židovských dějin. Vystupují jako prostředníci, s jejichž pomocí Bůh vedl Izrael, a za svou velikost vděčí své věrnosti zákonu, učení danému Bohem, kterým se člověk má nechat vést, řídit se Božím slovem. V tom spočívá ta pravá moudrost. **Cílem Sírachovce bylo upevnit víru otců, probudit národní hrdost a zbrzdit ovlivnění Řeckem, jež ohrožovalo čistotu víry.** Bůh se nikdy nemění, je stále týž a může znovu vykonávat skutky jako v minulosti s biblickými hrdiny, ovšem za předpokladu, že lid přijme jeho slovo.

Autor na rozdíl od Jóba a Kazatele není stížen utrpením, ani ho velmi netíží problematika odměny. Klade důraz na tradiční představu o odměně, jak je popsána v knize Přísloví. V té době lid potřeboval nalézt znovu svoji identitu, a proto nebylo vhodné poukazovat na nejistotu týkající se utrpení, na téma, které snad ještě nepatřilo ke společnému dědictví, pouze k úzkému kruhu vzdělanců.

Zbývající kapitoly 1.-43. shrmažďují rozmanité mudroslovné reflexe bez pevně stanovené struktury. Jsou to úryvky, v nichž se kromě rad uvádějí chvály moudrosti, jež jsou krátkou přestávkou, kterou autor vytváří, aby posloužila k hlubokému zamyšlení čtenáře a zaměření jeho pozornosti na zdroj moudrosti.

Ve 24. kapitole nacházíme vyvrcholení knihy, v němž Sírachovec oslavuje božskou moudrost. Moudrost mluví sama o sobě jako o bytosti. Právě zde autor tvrdí, že Moudrost není ničím jiným, než knihou Mojžišova zákona, totiž zjevením obsaženým v Pentateuchu, Tóře.

Kniha končí chvalo zpěvem díkůvzdání Bohu spasiteli, který vyslyší prosbu spravedlivého, a výzvou hledat moudrost tak, jak to učinil Jéšua, syn Síracha (51).

Sírachovec je knihou, která velmi ovlivnila přípravu na přijetí evangelijní myšlenky. Tam,

kde byla kniha předčítána, křesťanská víra nacházela dobře připravenou půdu. Sírachovec se skutečně obrací k Bohu a nazývá ho Otcem (23,1.4; 51,10), i když ne „Abba“ jako Ježíš, a podmiňuje božské odpuštění tím, že i my odpustíme bližnímu svému (28,1-7). Kniha Sírachovec se stala velkým pomocníkem při formování generace, která se vírou postavila proti převládajícímu pohanství a dala Izraeli možnost uchovat si zjevení.

Báruk

Báruk působil jako písař proroka Jeremjáše a pod jeho jménem se nám dochovala nepříliš obsáhlá knížka. K jejímu sepsání došlo pravděpodobně kolem 2. stol. př. Kr. Jde o jakousi sbírku výroků a zamyšlení z babylónského vyhnanství, kdy se k vyznáním hříchů a vroucím prosbám připojily nářky a naděje Izraele a výzva k hledání moudrosti, jež vychází z dodržování zákona. Izrael se ocitl v cizí zemi právě proto, že zapomněl na pramen moudrosti (3,9-14).

Autor shromažďuje vzpomínky, někdy historicky chybně situované, reflexe mudroslovného charakteru, kající liturgie poexilního období, výroky o obnově. To vše spojuje s ohledem na vzájemné souvislosti, aby Izraeli připomněl důvod všeho zla, jež ho potkalo – urazili Boha a znesvětili jeho město Jeruzalém. Právě sám personifikovaný Jeruzalém se ujímá slova a řečí matky hovoří o utrpení, které mu způsobily jeho děti. Jim pak ohlašuje návrat, neboť jejich trápení se chýlí ke konci.

Kniha v závěru vyzývá k radosti, jež se stává odpovědí na vroucí prosbu kajícího se lidu.

Vazbu mezi hříchem-vroucí prosbou a výzvou k radosti-vyslyšením modlitby tvoří moudrost, díky níž Izrael uznal svoje hříchy a která ho znovu přivedla na správnou cestu. Bůh vystupuje jako ten, jenž je připraven odpustit vždy, jakmile se v srdci člověka zrodí kajícínost.

Poslední kapitola (6) obsahuje satiru na modly a nazývá se List Jeremjášův. Je vlastně anonymním dopisem vyzývajícím lid, aby se nebál model, neboť jsou pouhou nicotou. To je jakýsi refrén, který se používá jako vsuvka.

Kniha probouzí v lidu mesiánské naděje a usiluje o zachování životně důležitých pout s rodnou zemí, obzvláště s Jeruzalémem, a se všemi rozptýlenými židovskými obcemi.

Kniha moudrosti

Kniha moudrosti je součástí Starého zákona. Vznikla jako poslední ke konci 1. poloviny 1. století př. Kr. a významně přispěla k řešení problému odměny.

Je jakýmsi shrnutím a pojítkem mezi dosavadními tradicemi a otázkami nastolenými Jóbem a Kazatelem.

Jazykem knihy je řečtina, neboť byla napsána jakýmsi Hebrejem žijícím v Alexandrii, kde se nacházela jedna velmi vyspělá židovská komunita.

V titulu knihy se objevuje „Moudrost Šalomounova“, čímž dává autor najevo, že tomuto slavnému králi věnuje celé dílo. Ten, jenž hovoří, se skutečně představuje jako král, a z této pozice se obrací k ostatním králům jako ke svým kolegům.

Kniha byla určena především Židům v diaspoře žijícím mimo izraelskou zemi, a tudíž v neustálém kontaktu s pohanskou kulturou a mentalitou. Ta učila, že ze života se má vytěžit co nejvíce rozkoší, neboť pohanská víra postrádala nadpozemský rozměr, obzvláště ten posmrtný, po němž by člověk mohl toužit. Proto tedy moudrost učí, že pozemský život není definitivní, ale je pouhou přípravou na život další, jehož kvalita se bude odvíjet od chování člověka během života.

Opět se tu setkáváme s problematikou odměny. Z tohoto pohledu i „pohoršení nad utrpením“ nachází ucelenější řešení.

Knihu můžeme rozdělit na tři úseky:

- 1. kap. 1-5: moudrost a osud člověka**
- 2. kap. 6-9: Šalomoun a hledání moudrosti**
- 3. kap. 10-19: moudrost působící v rámci historie**

Moudrost a osud člověka (kap. 1-5)

V těchto prvních kapitolách se seznámíme s osudem člověka spravedlivého a osudem bezbožníka. Dostává se nám zde odpovědi na otázky Jóba a Kazatele týkající se smyslu utrpení. Přítomný život je jen jednou z etap existence a obdobím zkoušky, v níž se každý musí rozhodnout, zda žít podle Božího zákona, nebo nikoliv. Nejedná se tedy o smrt těla, nýbrž o smrt duše, která je vlastně odloučením od pra-

vého života, od Boha (5,15-16). Všichni, ať dobří či špatní, smrti podléhají v důsledku prvního hříchu. Smrt sama o sobě však není odloučením od Boha. **Bolest a utrpení do světa vstoupily kvůli hříchu, skutečnému zlu, ale pro spravedlivé se mohou stát nástrojem očištění a zkouškou věrnosti Bohu. O našem osudu se tedy rozhoduje v tomto pozemském životě.**

Znamená to krok kupředu v tomto pojetí pozemského života, pokud jde o budoucí osud člověka, jenž dojde definitivního naplnění Ježíšovou smrtí a zmrtvýchvstáním.

Šalomoun a hledání moudrosti (kap. 6-9)

V této části je **hlavním protagonistou Šalomoun**, jenž hovoří v první osobě.

Šalomoun popisuje, jak poznal prospěšnost a krásu moudrosti, která je zdrojem všeho dobra a je tím nejlepším, co pochází od Boha, je Božím darem. Aby nás Bůh obdaroval moudrostí, musíme o ni **pokorně prosit v modlitbách** a zároveň uznat vlastní neschopnost dobrat se jí svými silami.

Právě tato božská moudrost musí člověka dovést na cestu spásy, moudrost vymodlená u Boha samého (9).

Moudrost působící v dějinách (kap. 10-19)

V posledních kapitolách se znovu probíráme biblickými dějinami od Adama až po Mojžíše, událostmi exodu. Zdůrazňuje se zde kontrast mezi božskou moudrostí, jež vedla Izraelity, a hloupostí Egyptanů, kteří se spoléhali na vlastní modly.

V této části se autor pozastavuje nad modlářskou pošetilostí – když člověk zapomene na Boha, stává se bláhovým a začíná uctívat vše, co je mu podřízeno, a klanět se věcem, které on sám vytvořil (14,14-21). Proto modláři nesou vinu, neboť slouží tvorům a výtvorům, nikoli Bohu. Modloslužba se stane zdrojem nevědomosti a všech zlořádů (14,22-31; 15,6). Za svedení na scestí nesou zodpovědnost především moudří, kteří by si díky svému poznání měli uvědomit bezcennost model a uznat stvořitele (13,1-9), to dokáže dokonce zdravý rozum.

Kniha moudrosti neodsuzuje, ani nepopírá to, co tvrdily kniha Přísloví a Sírachovec o tradiční teorii o odměně. Současně se nevyhýbá okruhu otázek vyvolaných knihami Jób a Kazatel. **Autor se pokouší o shrnutí, v němž potvrzuje tradiční linii a odpovídá na neklid vyvolaný pohoršením z utrpení spravedlivého. Pouze rozšiřuje přehled zamyšlení a vše promítá do nadpozemského života, aniž by ubíral na významu životu pozemskému.** I evangelijní myšlenka se bude ubírat po stejné linii a Ježíš sám to potvrdí: Kdo následuje Pána, je obdařen jeho požehnáním již na této zemi. Požehnáním, které zahrnuje jak svět hmotný, tak duchovní, a vše pozvedá do dimenze požadavků Království, jak o tom i on sám podal důkaz svým životem, smrtí a zmrtvýchvstáním. Cílem je konečná forma Království a veškeré konání se tomu musí podřídít.

Žalmy

Žalmy jsou knihou modliteb židů i křesťanů v pravém slova smyslu.

Jsou to básnické skladby, v nichž je zachycena vitalita lidu ve všech oblastech života (spílání, kletby, chvála...).

Skladba těchto žalmů se utvářela postupně během historického vývoje vyvoleného národa, pravděpodobně až do období Makabejských.

Kniha Žalmů tvoří sbírka 150 modliteb, zaznívajících především při liturgii v jeruzalémském chrámu, zvláště v období po vyhnanství. Nepoužívaly se však pouze v liturgii nebo při zvláštních příležitostech, ale každý zbožný Izraelita je recitoval každodenně.

Při liturgii se zpívaly za doprovodu strunného nástroje zvaného „žaltář“, jenž byl jakýmsi druhem citery (odtud pochází název žalmy, tzn. „zpěvy doprovázené žaltářem“). Kromě tohoto nástroje existovaly i jiné, ovládané mistrem-učitelem, jak to vyplývá ze Žalmu 150.

Tradice připisuje většinu žalmů Davidovi, ne-li pak celý žaltář, a až k němu sahá organizace bohoslužby.

Jejich sepsání nelze přisoudit jediné osobě působící v určitém časovém horizontu. **Sbírka se rozhodně formovala během staletí v součinnosti se vznikem dalších biblických knih, a ostatně celých dějin vyvoleného národa.**

Ze žalmů lze skutečně vysledovat celé dějiny Izraele a vyčíst vzájemný vztah Boha s izraelským lidem. Můžeme říci, že jde o **modlitby vzniklé na základě inspirace, neboť zahrnují veškeré zjevení ve formě modlitby.**

V žalmech jsou zastoupeny všechny rozměry života, a nemohlo tomu být jinak od chvíle, kdy náboženství pojalo každý, individuálně nebo kolektivně prožitý historický okamžik a připisovalo jej Bohu. Proto se v žalmech setkáváme s proklínáním, vyznáním hříchů, vroucími prosbami, úzkostnými výlevy, prosbami o pomoc, chválami a díkůvzdáními, nadějemi a očekáváním. Jsou zde zastoupeny všechny způsoby náboženského cítění a není nic, co by se nevymykalo ze vztahu s Bohem. V žalmech je jasné vidět, že náboženská zkušenost není záležitostí soukromou, která by byla vlastní pouze jednotlivci či úzkému okruhu lidí, ale mocně ovlivňuje a obrušuje „hroty“ života a dějin.

Žalmy jsou životem Izraele.

Původ žalmů nacházíme v samotném životě se všemi jeho nároky, přestože konkrétně byly žalmy určeny k liturgickým potřebám, nebo jiným specifickým potřebám lidu, skupiny či několika jednotlivců. I tyto individuální modlitby, např. Davidovy žalmy, se pak uplatnily při společné modlitbě k vyjádření kolektivního cítění. Následně byly k těmto individuálním žalmům přidávány další části pro doplnění požadavků lidu v určitém historickém okamžiku. To je případ Žalmu 51, v němž David prosí za odpuštění svého hříchu. Lid ho použije k veřejnému vyznání hříchů a v období vyhnanství k němu přidá i naději na obnovu Jeruzaléma.

V úvodu žalmů bývají většinou indikace odkazující na autora (např. Davidův, Asafův atd.), **na historické okolnosti, při nichž žalm vznikl** (např. Žalm 3 – když David prchal před Abšalomem), **na používaný hudební nástroj** (např. ke hře na flétnu Žalm 5), **na nápěv, jak se má zpívat** (např. na nápěv písně „vinné lisy“ Žalm 8 – pravděpodobně šlo o lidovou melodii, již se zpěv žalmů přizpůsobil), **na náboženské a liturgické okolnosti** (např. ke dni odpočinku – k sobotnímu dni Žalm 92), **na specifické situace**, jako např. Žalm 100 k díkůvzdání a Žalm 102 ve chvíli úzkosti.

Od 10. do 147. žalmu latinský překlad užívaný katolickou církví a v liturgických knihách sleduje číslování nižší o jednu jednotku než text v hebrejštině. Současné překlady se většinou řídí číslováním hebrejského textu a v závorkách se uvádí číslování textu latinského.

Je třeba upřesnit, že žalmy jsou vyjádřením náboženského života izraelského lidu, kterému církev za mnohé vděčí. Zjevují, jak intenzivně prožíval vyvolený lid svůj vztah s Bohem a jaký měl tento vztah konkrétní a historický význam, neboť vedl lid k tomu, aby hledal ve všech pozemských událostech znamení Boží přízně. Podle mentality, která je vytvořila, se tedy často setkáte s proklínáním nepřátel. Nepřátelé Izraele byli vskutku nepřátelé Boha a žalmisté se dovolávají spravedlivého Božího soudu nad nimi. V porážce protivníků spatřovali znamení, že Bůh je jejich Bohem, jediným a pravým, jenž je povolal k uzavření smlouvy.

Všech 150 žalmů dělíme do pěti skupin (1-41; 42-72; 73-89; 90-106; 107-150) podle poslední věty, která uzavírá Žalmy 41, 72, 89, 106.

Dále dělíme žalmy do skupin **podle pojednávané tematiky**. Zde je však riziko, že roztřídění nebude přesné a že jeden a tentýž žalm bude zařazen do několika různých tematických skupin. A skutečně! Vzhledem k tomu, že žalmy jsou výrazem spontánního náboženského cítění, lze snadno nalézt v téže skladbě různé náměty, které činí roztřídění problematictější. Dále je třeba mít na paměti, že některé žalmy byly následně upraveny, tudíž podstoupily některé úpravy ideové a stylistické. Proto je dobré se **v tematickém utřídění řídit hlavní myšlenkou žalmu**.

Stejně tak je obtížné jejich roztřídění podle data sepsání, neboť bychom se dopustili značné nepřesnosti, byť i mnoho žalmů spadá do období království.

Zajímavější a prospěšnější je tematické rozdělení.

Všeobecně se setkáme se **šesti velkými tematickými skupinami**:

1. Hymny

Hymny jsou vlastně chvalozpěvy všemohoucímu Bohu, Stvořiteli, tomu, jenž koná podivuhodné činy ku prospěchu Izraele.

V mnoha žalmech jsou přítomny odkazy na dějiny Izraele a historie se stává pozadím, z něhož lid získává podnět k modlitbě. Bůh Izraele je Bohem, jenž se zjevuje v průběhu dějin a tamtéž dochází k jeho identifikaci. Proto je přesně charakterizován. Historie je považována za nástroj, prostřednictvím něhož vstoupíme do kontaktu s Bohem.

Zde například nacházíme Žalmy 8, 9, 19, 29, 33, 78, 89, 104, 105, 113, 114, 117, 135, 136, 145, 150.

Sem můžeme také přiřadit žalmy určené pro zvláštní liturgické příležitosti. Jsou to

chvály Božího Majestátu, jenž si zřídil svůj příbytek v Jeruzalémě na hoře Sión. V žalmech, které se zpívaly v průvodech s archou úmluvy, se objevují častá hlaholná zvolání „Jhwh kraluje“, jež lid při přechodu archy provolával. Jsou to Žalmy 47, 68, 93, 97, 98, 99, 132.

2. Díkůvzdání

V těchto žalmech se vzdává dík Bohu za dobrodiní prokazovaná všemu lidu, či vybraným osobám, například Žalm 23, 30, 32, 40, 45, 65, 100, 116, 118, 138.

3. Vroucí prosba

Jde o nejpočetnější skupinu asi čtyřiceti žalmů, uvádějící prosby skupin i jednotlivců v Izraeli.

V této kategorii nacházíme např. Žalm 3, 6, 7, 13, 22, 35, 38, 51, 55, 69, 86, 88, 105, 109, 130 atd.

4. Poutní písně („písně stupňů“)

Žalm 120-132 se zpíval při výstupu k Jeruzalému a k chrámu. A skutečně. Jeruzalém je situován do horské oblasti Judska, víc než 700 m nad hladinu moře a víc než 1000 metrů nad jordánskou proláklinu. Proto jít do Jeruzaléma znamenalo vystupovat vzhůru. Tyto žalmy se zpívaly při příchodu na dohled svatému městu a chrámu. Jsou naplněny důvěrou a radostí z blízkosti příbytku Boha Izraele.

5. Královské žalmy

Tyto žalmy vznikly u příležitosti nástupu na trůn některého z Davidových potomků a týkaly se přímo osoby krále.

Král reprezentoval současně Boha i lid a tvořil jeden článek řetězu, z něhož měl vzejít přislíbený Mesiáš.

Proto jsou to **mesiánské žalmy, silně zdůrazňující ideu královské důstojnosti Mesiáše i mesiánské čekání izraelského lidu.**

Některé žalmy odkazují na Mesiáše přímo – Ž 2, 45, 72, 110.

Dále jsou to např. Žalmy 20, 21, 28, 61, 63, 101, 132, 144.

6. Žalmy mudroslovné

Některé žalmy mají mudroslovnou povahu, jsou úvahami o **Božím zákonu, o zdroji štěstí a blahobytu, jiné jsou zamyšlením nad problémem zla a odměny** (Žalm 1, 15, 19, 44, 73, 119).

Píseň písní

Píseň písní (název znamená „píseň par excellence“) je sbírkou milostných úryvků popisujících jednotlivé fáze, jimiž prochází láska dvou mladých – vzdálenost, hledání, setkání.

Vykazuje tedy určitou jednotu vzhledem k námětu a přítomnosti protagonistů, i když občas má člověk dojem, že jde o sjednocení různých, neuspořádaných pasáží. Protagonisté hovoří vždy v první osobě a v monologích se střídají ženich, nevěsta a sborová intermezza. Ve výsledku vzniká drama tvořené z vyprávění samotných protagonistů.

Proto se předpokládalo, že **kniha byla vytvořena z úryvků lidového původu, určených k svatebním oslavám. Vzhledem k básnické vytříbenosti textu bychom původ mohli hledat rovněž u královského dvora. Nicméně autor se pokusil dát těmto jednotlivým částem jakousi jednotnou podobu. Právě vytříbenost jazyka vede k domněnce, že autorem byl originální básník a nadaný spisovatel, jednoznačně literárně vzdělaný člověk.** To dokazuje, že i Izrael měl svou vlastní milostnou poezii jako sousední země.

Na základě použitého jazyka (aramejský, perský a řecký vliv) předpokládáme, že konečná redakce spadá do poexilního období v zemi Izraele.

Milovaný, hlavní protagonista, je nazýván králem a Šalomounem (1,4.12; 3,7.9), zatímco milovaná, jeho partnerka, se jmenuje Šulamítka (Šúnemanka) (7,1). Tato se podle některých autorů objevuje v příběhu Davida a Šalomouna v 1Kr 1,3; 2,21-22, kdežto jiní autoři v jejím jménu spatřují odvozeninu (ženského rodu) jména Šalomoun, nicméně nedávají ho do souvislosti s pasážemi, v nichž Šúnemanka vystupuje.

Píseň písní je připisována Šalomounovi, jak uvádí i sama kniha v 1,1, ale jedná se o fikci stejně jako v případě Přísloví, knihy Kazatel a Knihy moudrosti. Vskutku podle

1Kr 5,12 Šalomoun skládal písně. **Zdá se tedy, že autor chtěl dílo zařadit do kontextu mudroslovné literatury všeobecně přisuzované Šalomounovi.** Při tomto zařazení vzniká tudíž problém s výkladem, jenž musí respektovat pohled mudroslovný.

Tato kniha nemluví o Bohu, ale o vášnivé lásce dvou mladých lidí, aby upozornila na důstojnost a dobrotu lidské lásky po všech stránkách. Je oslavou vzájemné a věrné lásky zpečetěné manželstvím. Lidská láska je zprávoplatněna a povznesena zdravým realizmem a je z ní odstraněna mytologická atmosféra okolních zemí. **Láska se tak stává součástí lidského života, jemuž Bůh žehná, proto manželství zaujímá postavení jakési instituce citového a pevného spojení muže a ženy, a proto je plodná. Na vysokou úroveň je povznesena citová a plodná láska, nikoli čistě mechanické plození.**

Nesmí nás tedy udivovat, že i tato kniha patří do zjevení, neboť i lidská láska je součástí Božího plánu, jak se tomu dočítáme v Genezi 2,18-25.

Také u proroků se objevuje téma lásky jako symbolický předobraz manželské smlouvy mezi Bohem a lidem.

Nicméně musíme zdůraznit, že **v Písni písní nejde o symbolickou „narážku“ na vztah mezi Bohem a lidem. Text zůstává zakotven ve svém literárním významu.** Až následný hebraizmus (židovská kultura) a církev z knihy učiní alegorickou četbu.

Vzhledem k tomu, že je kniha vložena do kontextu s mudroslovím, nutně dojdeme k tomu, že i láska musí být prožívána moudře, tzn. musí být adresována Bohu, aby se stala pramenem štěstí. **Mudroslovný autor nečiní nic jiného, než že se zabývá jedním z aspektů lidského života a uvádí ho do správných souvislostí a dává mu skutečný význam.**

To jistě nebrání tomu, abychom v této poemě spatřovali hlubší odkaz, jak to činily tradice židovská a křesťanská, v jejichž podání se láska mezi milovaným a milovanou přirovnává ke smlouvě mezi Bohem a Izraelem, mezi Kristem a církví (2K 11,2; Ef 5,30-32), mezi Bohem a duší.

ÚKOLY

(k prohloubení probrané lekce a k osobnímu zamyšlení)

1. Z každé probrané knihy vytvořte krátké shrnutí a doplňte třemi odpovídajícími citacemi.
2. Srovnajte dva myšlenkové proudy zabývající se otázkou odměny a ke každému z nich uveďte tři citace.
3. Vyberte si jeden žalm a vypracujte rozbor jeho obsahu podle uvedeného roztržení.
4. Snažte se najít v probraných knihách význam moudrosti a doplňte citací.
5. Pokuste se rozebrat alespoň tři body s odpovídajícími citacemi ze Starého a Nového zákona, jimiž mudroslovná literatura připravila půdu evangelijní zvěsti.